

Istoriografia culturii românești mureșene

MELINTE ȘERBAN
Târgu-Mureș

Sigur, domeniul culturii este extrem de vast, de la definirea culturii și civilizației, constituirea și elementele ei alcătuitoare, la tipologia și funcționalitatea instituțiilor culturale. E vastă nu numai în cuprindere, ci și în interpretare când ne gândim că inscripției în cirilice de pe Turnul Colțea din București „*Siliaște, oame, că te rămâne vremeii*” i-au fost aplicate de un eseist multiple analize: „*de istoria limbii, de semantică și semiologie, de semiotică, antropologie, teoria nivelurilor energetice ale limbajelor*”.¹ Spațiile abordării noastre fiind limitate ne vom mărgini la urmărirea în timp a modalităților de recuperare cât de cât modernă a moștenirii culturale. Adică prin „citirea” trecutului dintr-o perspectivă contemporană și cu ochii ațintiți la problematica actualității. Vom avea în vedere așadar, în evoluție, tradiția școlii mureșene de istorie culturală de la arhivistică, bibliografie, biografie, la monografie, istorie culturală și de artă de sinteză, fiind cuprinse și unele incursiuni critice despre scriitori și opere contemporane. Istoria ca ramură a culturii va rămâne pentru cercetătorii din domeniu. În acest periplu istoriografic ne vom opri doar la cărțile tipărite, fiind o lucrare de aprecieri și evidențieri sub durată istorică, omițând articolele din periodice ori presa de specialitate în ideea propusă de Marin Bucur, autorul *Istoriografiei literare românești*, cum că: „*Un autor de recenzii și de note uitate prin ziare și reviste nu este un istoric literar*”.²

Începând cu Școala Ardeleană întâlnim primele încercări de precizare a termenului, fie ca receptivitate „la cultură”, fie „iubirea pentru cultură”, fie cum spunea Petru Maior, ca mijloc „spre înaintarea culturii”.³ Ideea revine în *Istoria bisericii românilor* din 1813, ce se voia „o istorie culturală paralelă

¹ Barbu Cioculescu, *De la Charlottenburg la Mogoșoia*, în *România literară*, XXXVI, nr.21, din 28 mai-3 iunie 2003, p. 6.

² *Istoriografia literară românească de la origini până la G. Călinescu*, București, „Minerva”, 1973, p. 5.

³ Adela Becleanu Iancu, *Geneza culturologiei românești*, Iași, Ed. „Junimea”, 1974, p. 212-233.

care să întregească imaginea trecutului românilor”, din cealaltă *Istorie*⁴. Concepută încă în anii de păstorire sufletească reghineneană, Petru Maior își adună multe date din tradiția orală, informații furnizate de preoți bătrâni din protopopiat, aducând vrând-nevrând atingere culturii mureșene cel puțin din punctul de vedere al consemnării unor fapte, întâmplări și episoade din viața bisericească.

Tot în secolul al XIX-lea, prețioasele lucrări ale lui Alexandru Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară*⁵ și George Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe 200 de ani de urmă*⁶ fac trimiteri spre evenimente din spațiul mureșean. Alexandru Papiu Ilarian ne mai lasă și prima scriere monografică închinată lui Gheorghe Șincai, *Viața, operele și ideile lui Georgiu Șincai din Sinca*, discursul de recepție la Academie Română din 14 septembrie 1869, considerat o prețioasă contribuție la cunoașterea omului, operei învățatului luminist și a ideilor epocii.⁷

Secolul următor, după momentul Unirii, va marca apariția unor scrieri speciale dedicate istoriei culturii mureșene. E perioada când mișcarea culturală cunoaște un deosebit avânt, putându-se vorbi de o adevărată efervescentă creatoare în orașe ca Târgu-Mureș, Reghin sau Sighișoara, dar și Târnăveni și Luduș sau unele comune. Numărul mare de publicații, o pleiadă de intelectuali, localnici sau veniți ca profesori din alte orașe ale țării, manifestările culturale multiple și contactul cu viața spirituală din țară și străinătate, în general o atmosferă culturală stimulatorie de energii și elan creator au înlesnit apariția de

⁴ Adică *Istoria pentru începutul românilor în Dacia*, Buda, 1812; și Maria Protase, *Petru Maior: Un ctitor de conștiințe*, București, „Minerva”, 1973, p. 202; Ioan Chindriș, *Studiu introductiv*, în *Petru Maior. Istoria bisericeii românilor*, vol. I. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Ioan Chindriș, București, Ed. „Viitorul Românesc”, 1995, p. 69.

⁵ Tom I, ed. I, Viena, tipografia lui Gerold și fiul, 1851; tom. II, Viena, 1852.

⁶ I, Sibiu, 1889; II, Sibiu, 1890; II, Sibiu, 1891.

⁷ Corneliu Albu, *Alexandru Papiu Ilarian. Viața și activitatea sa*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1977. Despre viața și activitatea corifeilor mureșeni ai Școlii Ardelene s-au scris mai multe studii monografice. Ideile și operele lor au fost analizate și în studii de sinteză despre epoca iluminismului românesc, în istoriile literaturii române, în istorii ale evoluției gândirii românești. Nu le vom urmări pe toate, fiind imposibil acest demers în studiul de față. De aceea ne vom mărgini la a aminti câțiva autori care s-au încumetat să facă o evaluare în spirit critic a acestor lucrări: Dumitru Ghișe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, Ed. „Dacia”, 1972; Maria Protase, *op.cit.*; Ion Lungu, *Școala Ardeleană. Mișcare ideologică națională iluministă*, București, „Minerva”, 1978; Serafim Duicu, *Pe urmele lui Gheorghe Șincai*, București, Ed. Sport-Turism, 1983.

lucrări de istorie culturală și în această zonă până atunci interzisă inițiativelor românești.⁸ Imbinând spiritul astrist cu o lăudabilă străduință spre creația modernă, autori din diverse domenii se preocupă de istoricul și activitatea ASTREI, opera culturală a unor personalități locale, de istoria învățământului, a unor orașe și județe. Din rândul primei categorii se disting trei lucrări: *Istoricul și activitatea ASTREI Reghin*⁹, a doctorului Eugen Nicoară, *Sub stindardul Astrei, două decenii de activitate culturală în Despărțământul Reghin, 1919-1939*¹⁰, datorată neobositului Vasile Netea, și, sub semnătura celor doi, *Despărțământul Reghin. Un an de luptă pentru Credință, Neam și Țară 1934-1935* (1935), ultima detaliind pe un an activitatea acestui însemnat și recunoscut ca atare despărțământ. Eugen Nicoară și Vasile Netea sunt primii istorici ai vieții și activității culturale desfășurate de despărțământul Reghin și localitățile din jur. Eugen Nicoară întreprinde o întâie evaluare, mai mult schițată a activității primilor președinți ai despărțământului până la războiul mondial, publicând în extenso cuvântările unor personalități transilvane rostite la Adunările generale ale Astrei, ținute la Reghin în anii 1875, 1890 și 1925, și la cea a Societății pentru Fond de Teatru Român din 1910. Vasile Netea își centrează cartea pe cele două decenii din perioada interbelică. O lucrare de analiză, bogată în informații despre acțiuni, oameni și locuri, și scrisă cu o pană sprintă, exersată în câteva cărți anterioare și în multe articole culturale.

Dacă cele trei cărți dedicate unor oameni și locuri, începând cu *Figuri mureșene*, publicată în 1931 de Eugen Nicoară și Vasile Netea, lucrare evocatoare a unor destine de mari personalități mureșene ale culturii din secolul al XIX-lea în ideea statornicirii unei tradiții publicistice, continuând cu *Oameni și locuri din Târnava-Mare* din 1933, a lui Horia Teculescu și *Români din Valea Mureșului de Sus*, 1943, de Nicolae Albu, au o mai mică relevanță în istoria culturii, cealaltă serie de scrieri crește în importanță. Este vorba, în primul rând, de *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, completată cu *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867*¹¹ de Nicolae Albu, cărți ce urmăresc dezvoltarea școlilor românești. Rod al unor cercetări aprofundate încă din

⁸ Melinte Șerban, *Mărturii prin vreme. Douăzeci de ani de viață culturală pe Mureșul de Sus (1920-1940)*, Târgu-Mureș, Fundația Culturală „Vasile Netea”, 1999.

⁹ Reghin, Tip. „Astrei”, 1940.

¹⁰ Cluj, Tip. „Studio”, 1939.

¹¹ *Istoria învățământului românesc din Transilvania până la 1800*, Blaj, Tip. „Lumina”, 1944 și *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800-1867*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1971.

perioada târgumureșeană, lucrările prezintă multe școli și învățători din acest spațiu central transilvan.¹²

Printre lucrările monografice închinată orașelor și județelor sunt și studii de mai mică întindere și importanță, precum *Mică monografie a orașului Reghin*, publicată în 1931 de protopopul Ariton Popa, sau cele ale publicistului și scriitorului Mihail Demetrescu, *Târgu-Mureș, istoric, instituții, monumente* și *Un oraș demn de văzut*, ambele despre Târgu-Mureș¹³. Altele însă sunt adevărate studii monografice bazate pe o cercetare de arhivă și studii de specialitate. După ce publică mai multe *Documente privitoare la trecutul românilor din vechiul Scaun al Mureșului* și un documentat studiu despre un trist episod din viața lui Gheorghe Șincai¹⁴ profesorul Traian Popa tipărește în 1932, *Monografia orașului Târgu-Mureș*¹⁵, întâia carte de acest gen, indispensabilă oricărui cercetător preocupat de istoria, cultura, viața bisericească, școlile și instituțiile orașului până la 1918. Lucrarea a fost apreciată cu căldură de Nicolae Iorga îndeosebi pentru informațiile inedite, scoase din arhiva orașului¹⁶

Încă două studii monografice, de data aceasta extinse la dimensiunea județelor Târnava Mare și Târnava Mică, vin să întregescă informațiile de istorie culturală pentru localitățile cuprinse astăzi în județul Mureș, în special Sighișoara și Târnăveni. Amândouă au beneficiat de aportul unor personalități ale vieții noastre științifice, prima, precum Ștefan Pascu, pentru partea de istorie, profesorii Ion Covrig-Nonea și Ilarion Cocîșiu, despre satul târnăvean, învățământ și folclorul muzical și poetul George Popa, activitatea literară și editorială, adevărate studii de specialitate, iar a doua, de cel al lui Coriolan

¹² Melinte Șerban, *op.cit.*, p. 106-107.

¹³ Ariton Popa, *Mică monografie a orașului Reghin*, Reghin, 1931. A se consulta articolul lui Grigore Ploșteanu, *Ariton Popa*, în *Reghinul cultural*, vol. II. Coordonatori Grigore Ploșteanu și Marin Șara, (Reghin), 1990, p. 209-212; Mihail Demetrescu, *Un oraș demn de văzut*, Târgu-Mureș, Tip. „Pax”, 1933 și *Târgu-Mureș, istoric, instituții, monumente*, Târgu-Mureș, Tip. „Ardeleana”, 1936. Pentru informații suplimentare: Melinte Șerban, *op.cit.*, p.93-94

¹⁴ *Documente privitoare la trecutul românilor din vechiul Scaun al Mureșului*, vol. I, Târgu-Mureș, f.a. și *Un capitol zbuciumat din viața lui Gheorghe Șincai – lucrat după documente nouă*, Târgu-Mureș, Tip. „Ardeleană”, 1924. Amănunte în Melinte Șerban, *op.cit.*, p. 28-29.

¹⁵ Târgu-Mureș, Tip. „Corvin”, 1932.

¹⁶ *Dări de seamă*, în *Revista istorică*.

Suciu¹⁷. Ambele, monografiile bogate, redând multe evenimente și realizări în cei 25 de ani de administrație românească, scriitori și oameni de cultură, cărți și publicații, monografiile ce-au stat la baza lucrărilor ulterioare.

Dictatul de la Viena din vara anului 1940 și apoi războiul au întrerupt pentru o vreme preocupările de istorie culturală. Majoritatea cercetătorilor s-au stabilit, unii definitiv, alții temporar, în alte orașe ale țării, îndeosebi la București, lărgindu-și și fixându-și preocupările spre studii de sinteză privitoare la trecutul național și cultural. Iar după instaurarea deplină a regimului comunist, intelectualitatea cu activitate publicistică, îndeosebi cea românească, a fost aruncată în închisorile de tristă amintire, în noua Regiune Autonomă Maghiară, impusă de sovietici, fiind obturată orice manifestare de restabilire a unei legături cu trecutul cultural românesc. Abia târziu, după mai bine de un sfert de secol, odată cu „cotitura naționalistă schițată în 1964 de Gheorghiu Dej și definitivată în 1968 de Ceaușescu”, „unanim simțită de istorici ca o adevărată eliberare” - cum scria Alexandru Florin Platon¹⁸ - au început și pe Mureș să apară, chiar dacă la început firav și „sub pecetea timpului”, primele lucrări de istorie și istoria culturii. Astfel, Ioan Chiorean, Traian Dușa și Grigore Ploșteanu publică, în 1968, o lucrare despre *Cetatea Târgu-Mureșului*, cu date interesante privind monumentala biserică reformată din cetate și unele personalități. A urmat, la scurt timp, o scriere mai îndrăzneță, la acea dată, *O pagină de istorie: Biserica de lemn din Târgu-Mureș*, de Grigore Ploșteanu și Traian Dușa, prima privire din perspectivă monografică asupra acestui monument istoric, cu informații privind istoricul edificiului, școala românească și învățătorii săi, arhitectura, pictura de interior, icoane și odoare, text însoțit de ilustrații și reproduceri. Urmare a unor preocupări mai largi, Traian Dușa publică, în 1970, un însemnat studiu, *Palatul Culturii din Târgu-Mureș*. Autorul încadrează monumentul în ambianța arhitecturală a orașului și-l prezintă ca o sinteză a ideilor artistice și arhitecturale ale stilului „secesion”.¹⁹

¹⁷ *** *Monografia județului Târnava-Mare*, Sighișoara, Tip. „Miron Neanu”, (1943); Coriolan Suciu, *Monografia județului Târnava-Mică*, Blaj, 1943.

¹⁸ *Fețele lui Ianus: Istoriografia română la sfârșit și început de secol*, în *Anuarul Institutului de cercetări socio-umane „Gheorghe Șincai”*, III-IV, Târgu-Mureș, 2000-2001, p. 12 și urm.

¹⁹ I. Chiorean, Tr. Dușa, Gr. Ploșteanu, *Cetatea Târgu-Mureșului*, Târgu-Mureș, Comitetul pentru Cultură și Artă al Municipiului Târgu-Mureș, 1968; Grigore Ploșteanu, Traian Dușa, *O pagină de istorie. Biserica de lemn din Târgu-Mureș*, Târgu-Mureș, Comitetul pentru Cultură și Artă al Municipiului Târgu-Mureș, 1969; Traian Dușa, *Palatul culturii din Târgu-Mureș*, București, Ed. „Meridiane”, 1970.

Dezvoltarea învățământului, îndeosebi cel universitar, înființarea unui institut de cercetări al Academiei, și apariția, în 1971, a revistei *Vatra* au determinat nu numai lărgirea dar și adâncirea investigațiilor. Institutul Pedagogic de 3 ani editează, începând cu anul 1969, două volume de *Lucrări științifice*²⁰, variate ca tematică conform structurii institutului pe facultăți. Cele ale cadrelor didactice de la Facultatea de Filologie, în mare parte tinere, studiază aspecte de istoria culturii locale, istoria limbii, personalități și reviste de cultură. Centrul de științe sociale din Târgu-Mureș își direcționează planurile de cercetare și el spre istoria și istoria culturii locale. Cele două volume de *Profiluri mureșene*²¹ îndreptătesc atributul de „bază de cercetări a Academiei”. Lucrarea prezintă, după aproape patruzeci de ani, „aspecte importante sau semnificative și opera unor personalități”, studii serioase, documentate și bine scrise, un ciclu de „micromonografii” ale unor personalități, în ideea evidențierii modalităților prin care preocupările și tendințele majore aspiră spre o concretizare înaltă a culturii. Cu mare impact la public, sistarea publicării și a celui de al treilea volum, gata de tipar, era de așteptat.

Grație aceluși dezgheț ideologic, de scurtă durată de altfel, a fost posibilă diversificarea cercetării prin cuprinderea și a unor monumente istorice, carte veche românească și monumente de limbă, toponimie și antroponimie. Pentru istoria culturii mureșene, începutul îl realizează Eugenia Greceanu prin lucrarea *Tipologia bisericilor de lemn din zona centrală a Transilvaniei*, publicată, în 1968, în urma unei cercetări pe teren în anii 1962-1965, împreună cu profesorul Ion Radu Mircea, care a cules „inscripțiile și însemnările de pe cărți”, și Ioana Cristache-Panait, preocupată de inventarul cărților aflătoare în biserici.²² Lucrarea Eugeniei Greceanu impresionează prin descrierile și analizele privind datarea, arhitectura, pictura și decorațiile interioare, pictori și școli de pictură bisericească. Ulterior, în 1986 se știe de ce, Ioana Cristache-Panait și-a publicat și ea rodul cercetărilor efectuate prin aceste locuri în monumentală lucrare *Biserici de lemn, monumente istorice din Episcopia Alba Iuliei, mărturii de continuitate și creație românească*²³. Precedată de

²⁰ Vol. I. (Târgu-Mureș), 1969; vol. II, 1970.

²¹ Vol I, Târgu-Mureș, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al județului Mureș și Centrul de Științe Sociale Târgu-Mureș, 1971; vol. II, 1973.

²² În vol. *Monumente istorice, studii și lucrări de restaurare*, (București), (Ed.Tehnică), (1969).

²³ Cu un Cuvânt înainte al Prea Sfințitului Emilian, Episcop al Alba Iuliei și un Studiu introductiv al prof. dr. Vasile Drăguț. Indice: Pr. Ștefan Urda, Alba Iulia, Ed. Episcopiei Ortodoxe Române a Alba Iuliei, (1986).

două studii, oferind informații relevante despre bisericile de lemn în context istoric, semnate de P.S Emilian și profesorul Vasile Drăguț, care insistă îndeosebi asupra mesajului istoric și artistic al monumentelor, lucrarea descrie și analizează, pe localități, 70 de lăcașe de cult din cele 154 și nu mai puțin de 25 de schituri și mănăstiri dispărute. Autoarea urmărește tehnica de construcție, repertoriul ornamental, valorificarea plastică a îmbinării bânelor, frumusețea compozițională și decorativă a portalelor, meșteri-constructori, zugravi și iconari, picturile murale, iconostase și piese de mobilier, manuscrise și cărți, cu multe reproduceri, un material documentar puțin sau chiar deloc cunoscut.

Multe dintre lucrările cu apariție după anul 1990 au fost scrise încă în perioada anterioară umplând sertarele cercetătorilor ori plimbându-se pe la edituri care refuzau, sub variate motive, publicarea lor. De aceea, în demersul nostru istoriografic, le vom grupa tematic ori pe instituții și colecții, acolo unde acest lucru e posibil. Așa este lucrarea profesorului clujean I. I. Russu *Români și secuii*²⁴, lecturată în variantă dactilografiată, prin anii '85. Ne-am oprit asupra ei deoarece pe lângă multele mărturii privind prezența, ponderea, locul și rosturile populației românești din fostele scaune secuiești, deci și județul Mureș, folosește ca argument și antroponimia. Utilizând diferite surse, de la colecțiile de documente, conscripții și recensăminte, fonduri arhivistice administrative și bisericești și materiale rezultate din cercetări directe pe teren, I. I. Russu ne oferă un repertoriu cronologic și alfabetic de antroponime românești la secui și alți maghiarofoni, îndeosebi din stânga Mureșului. Lucrarea, de o covârșitoare informație, cuprinde și capitolul *Alte mărturii ale originii etnice românești a așezărilor din Sud-Estul Transilvaniei* de Ioana Cristache-Panait, continuare a cercetărilor din lucrarea anterioară. Izvoarele sunt acum mai diversificate, pe lângă lucrări scrise sau biserici de lemn, clopotnițe și cimitire, autoarea culege mărturii din tradiții și obiceiuri. În anul 1998, Ioana Cristache-Panait publică o nouă carte, *Circulația cărții vechi bucureștene în Transilvania*, scrisă pe baza cercetărilor proprii pe teren dar și folosind ca surse și lucrările mureșenilor Nicolae Sulică, Dimitrie Poptămaș, Elena Mișu și Aurel Holircă, despre drumul cărților prin multe localități mureșene.²⁵ Continuând acest gen de investigație, la sugestia expresă a profesorului I. I. Russu, târgumureșeanul Ioan Ranca vine, în 1995, cu lucrarea *Români din scaunele secuiești în antroponimele din conscripții*, vol.1, Scaunul Mureș. Cartea, după cum consideră acad. Ștefan Pascu în Prefață, „se distinge în primul rând prin ineditul subiectului”. Cercetând timp de trei decenii „*exclusiv material scriptic, lustre, conscrieri și conscripții, tabele de impuneri*”,

²⁴ Ediție îngrijită de Ioan Oprea, București, Ed. Științifică, 1990.

²⁵ București, Biblioteca Bucureștilor, 1998.

Ioan Ranca a strâns mărturii despre 128 de localități, datele fiind orânduite cronologic, cu un minim de legătură între ele, începând cu prima sursă statistică. Avem astfel „o lucrare model în domeniu” – spune același Ștefan Pascu – urmărind „fără greș răspândirea și dinamica purtătorilor de antroponime românești înscriși în conscripțiile anilor 1699-1820”.²⁶

O altă lucrare, dintre cele mai valoroase de istorie culturală locală, o constituie seria de șase volume, *Reghinul cultural*²⁷, studii și articole, coordonatori Grigore Ploșteanu și Marin Șara. Editorial, lucrarea a debutat în anul 1982 și continuată sub altă formă și conținut abia după 1990, diferența de calitate dintre primul și următoarele volume fiind evidentă. Început ca un proiect amplu, de durată, mai mulți specialiști, „cu atașament și competență”, reconstituie evenimente, evoluția învățământului, activitatea ASTREI, circulația vechilor cărți românești, societăți și reuniuni culturale, presa, bibliotecile, reperi muzeistice, muzicale, de artă și folclor. S-au publicat documente, scrisori, memorii, iar începând cu volumul al doilea, o secțiune a cărții este rezervată prezentării personalităților reghinene. Lucrarea surprinde o incontestabilă continuitate a vieții spirituale reghinene, orașul având „o bună, o foarte bună memorie care se întinde din trecut pe sute de ani de tradiție, de cultură și civilizație, o memorie prin excelență culturală” – cum observă criticul Cornel Moraru.²⁸

Constituită în anul 1992, Fundația Culturală „Vasile Netea” și-a propus, în program, editarea unei însemnate colecții, *Caiete mureșene*, dedicată unor personalități marcante ale culturii locale, îndeosebi interbelice. Preconizată să cuprindă trei secțiuni, „oameni, fapte, locuri”, Fundația a tipărit, până în prezent, 13 volume, din care majoritatea privesc istoria culturii, antologii sau cărți de autor, altele așteptându-și rândul, în funcție de posibilitățile financiare. Astfel, au apărut *Un om pentru Târgu-Mureș, Emil A. Dandea* (1995), *Ion Chinezu – relief în posteritate* (1999), *Elie Câmpeanu – omul și faptele sale* (1999), *Alexandru Ceușianu* (1999), *Aurel Filimon – consacrare și destin* (2001) și două cărți ale lui Melinte Șerban, *Mărturii prin vreme*.

²⁶ Cluj-Napoca, Ed. Ciubăncan, 1995.

²⁷ *Reghinul cultural*. Studii și articole. Coordonatori: Dr. Grigore Ploșteanu și Marin Șara [Târgu-Mureș], Comitetul Orașenesc pentru Cultură și Educație Socialistă Reghin și Biblioteca Orașenească, 1982; II, Coordonatori: Dr. Grigore Ploșteanu și Marin Șara, [Târgu-Mureș], Inspectoratul pentru Cultură al Județului Mureș și Biblioteca Orașenească Reghin, 1990; III, Reghin, Primăria Municipiului Reghin și Biblioteca Municipală „Petru Maior”, 1994; IV, Reghin, 1999; V, Reghin, 2001; VI, Reghin, 2002.

²⁸ *Memoria culturii*, în *Reghinul cultural*, III, p. 19.

Douăzeci de ani de viață culturală pe Mureșul de Sus (1920-1940)(1999) și *Evocări istorice și literare* (2001). Antologiile au fost îngrijite de Dimitrie Poptâmaș, Grigore Ploeșteanu, Mihail Art. Mircea și Melinte Șerban.

Ca și *Reghinul cultural, Caietele mureșene* se constituie într-un corpus de studii serioase, documentate, despre aceste personalități, care privesc și le analizează din multe unghiuri de vedere viața și opera. Studiile și articolele aparțin unor cercetători mureșeni, dar acolo unde s-a impus, cum a fost cazul lui Ion Chinezu, sunt prezenți și istorici literari ca Doina Graur, nepoata criticului, și Nicolae Tatu, din București, Vasile Fanache, prof. univ. și autorul cărții „*Gând românesc*” și *epoca sa* (1973), sau prolificul istoric literar Ion Buzași, din Blaj. Scrise pe baza unor cercetări aprofundate, studiile pun la dispoziția cititorului o imagine cât de cât completă a acestor inițiatori și creatori de instituții culturale, fiind primele abordări monografice de acest gen, chiar și în cazul vieții și operei lui Ion Chinezu. Ceea ce mai trebuie spus e că unele volume conțin și o selecție din principalele studii, toate publicând bibliografia operei și referințele despre ea, ca și o bogată iconografie.

Fundația are în pregătire și un volum dedicat patronului ei, dar neputând fi încă publicat, l-a ajutat pe preotul Florin Bengean să se documenteze în scrierea lucrării *Vasile Netea – cărturarul din Deda Mureșului*, prima monografie închinată istoricului. Cu unele neîmpliniri datorate începutului și mai ales documentării limitate, lucrarea preotului Bengean, după ce prezintă localitatea de naștere, Deda, și viața cărturarului, se oprește asupra câtorva repere importante din activitatea istoricului: legăturile lui cu biserica, preocupări privind învățământul, evocarea unor evenimente importante din istoria noastră și a unor mari personalități, încheindu-se cu o selecție a principalelor sale cărți și studii.

Celelalte două lucrări din seria *Caiete mureșene, Mărturii prin vreme* și *Evocări istorice și literare* sunt „*un ghid și un instrument de lucru de neocolit de-acum pentru toți cei preocupați de viața culturală interbelică pe aceste meleaguri mureșene*”.²⁹

Multe informații de istorie și cultură ne furnizează și anuarele unor instituții culturale: *Anuarul Institutului de cercetări socio-umane „Gheorghe Șincai”*, 1-4, *Anuarul Arhivelor Naționale Mureșene*, I, *Libraria* I, *Anuarul Bibliotecii Județene și Marisia*, *Anuarul Muzeului Județean*. Nu ne încumetăm să analizăm fiecare volum în parte mai ales din cauza spațiului. Oricum, importanța lor este deosebită. Fiecare, structurat pe un profil aparte, a strâns studii referitoare la documente de arhivă de istoria culturii, bibliotecii și cărții sau, cum e *Marisia*, cu peste 35 de ani de apariție,

²⁹ Cornel Moraru, *Cuvânt înainte*, în *Mărturii prin vreme*, p. 5.

într-o vreme singura publicație care adăpostea, uneori cu îndrăzneală, materiale de istoria culturii mureșene, nu puține, devenite capitolele unor cărți publicate ulterior.³⁰

Alte preocupări și, în consecință, alte cărți completează peisajul publicistic mureșean: *Mureșenii și Marea Unire*³¹ de Traian Bosoancă, un adevărat dicționar analitic și explicativ de personalități legate de marele eveniment printre care scriitori, jurnaliști, învățători, preoți, cu intensă activitate culturală; *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania în epoca modernă*³², în care autorul, Cornel Sigmirean, ne descoperă mulți studenți și chiar o studentă din orașele și satele mureșene, aproape 100, printre care multe personalități, cu prezentarea înaltelor școli urmate. E un bagaj de informații vehiculat în carte care poate ajuta orice cercetător care dorește o documentare în vreun domeniu al culturii și științei; și lucrarea lui Traian Dușa, apărută, nu demult, în 3 volume, *Pagini de istorie, artă și cultură*³³, o pledoarie pentru valorizarea corectă a unor momente din învățământul muzical și artistic târgumureșean, dar, în același timp, printr-o suită de amintiri și o refacere, nu o dată ironică și polemică, a unor întâmplări din viața de profesor și activist cultural, cu referiri îndeosebi la instituțiile noastre cultural-artistice.

Și cartea, patrimoniul bibliotecilor, a stat în atenția cercetării. Iată, Biblioteca Județeană a fost, în ultima vreme, destul de prolifică, obișnuindu-ne cu editarea și prezentarea mai multor cărți într-un an, cuprinse în seria *Bibliografii mureșene: Bibliografia publicațiilor periodice 23 dec. 1989-31 dec. 1994* (1995); *Bibliografia publicațiilor periodice 1995-2000* (2001), ambele întocmite de Fülöp Mária, care revine în 2002, cu importanta carte bibliografică, *Județul Mureș în cărți 1990-1999*, apoi, *Bibliografia cărților, albumelor, hărților editate în județul Mureș 1990-1995* (1997); continuată, în 2003, cu un nou volum referitor la perioada 1996-2000; și o foarte însemnată lucrare de Dimitrie Poptămaș și Mózes Julia, *Publicații periodice mureșene*

³⁰ S. Fuchs, sub redacția, *Studii și cercetări*, București, Ed. Academiei R.S.R., 1968; *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-umane „Gheorghe Șincai”*, II, Târgu-Mureș, Academia Română, 1999; III-IV, 2000-2001; *Anuarul Arhivelor Naționale Mureșene*, I, Târgu-Mureș, Tipomur, 2002; Biblioteca Județeană Mureș, *Libraria*, Anuar, I, Târgu-Mureș, 2002; Muzeul Județean Mureș, *Studii și materiale*, Târgu-Mureș, I, 1965; Idem, II, 1967; III-IV, 1972; *Marisia, Studii și materiale*, V, 1975; VI, 1976; VII, 1977; VIII, 1978; IX, 1979; X, 1980; XI-XII, 1981-1982; XIII-XIV, 1983-1984; XV-XXII, 1985-1992; XXIII-XXIV, 1994; XXV, 1996.

³¹ [Târgu-Mureș], Ed. „Ardealul”, 2000.

³² [Cluj-Napoca], Presa Universitară Clujeană, 2000.

³³ Târgu-Mureș, Ed. “Ansid”, vol. 1-2, 2002; vol. 3, 2003.

1795-1972 (2000), carte, retrasă din tipografie în urmă cu trei decenii, care cuprinde aproape 180 de ani de presă mureșeană. Toate aceste bibliografii sunt rodul unor cercetări asidue, unele cu aportul multor bibliotecari. Atât bibliografiile cărților cât și ale periodicelor au presupus o muncă de identificare, înregistrare și sistematizare a unui mare număr de ziare, jurnale, reviste, anuare și cărți, anale, almanahuri, calendare, foi ocazionale, albume. Acestea sunt prezentate după regulile bibliografiei moderne, însoțite de indici orientativi, pe materii, cronologic și geografic, lucrări, toate, adevărate instrumente de lucru, necesare și utile, care răspund activității de orientare, informare și cercetare. Cartea **Publicații periodice mureșene 1795-1972** beneficiază și de o valoroasă „Introducere”, semnată de regretatul istoric Vasile Netea, o privire monografică despre nașterea și creșterea presei românești mureșene.

Tot sub egida Bibliotecii Județene a apărut o altă carte deosebită, **Scriitori români mureșeni** (2000), autoare Ana Cosma, un dicționar bibliografic, cuprinzând 221 de articole – medalioane, lucrare de pionierat în județul nostru, după mai multe proiecte pierdute în timp. Fără a face analize și aprecieri, dicționarul pune în valoare scriitorii mureșeni începând cu Școala Ardeleană până la contemporani, care, mulți, „își află aici prima încercare de portretizare și de consemnare bibliografică a operei și a referințelor despre ei” – cum scrie în „Argument” Dimitrie Poptămaș, coordonatorul tuturor acestor lucrări.

Și biblioteca municipală din Reghin a editat, pe lângă **Reghinul cultural**, unele cărți: **Pagini din istoria bibliotecilor reghinene** (1995); **ASTRA Reghin - 125 de ani de la înființare** (1999); Liviu Boar, **Despărțământul Reghin al ASTREI, documente 1874-1940** (2001), primele două, culegeri de studii care refac în plan istoric principalele momente ale unei activități culturale remarcabile și importante personalități tutelare. Cea de a treia cuprinde un corpus de 118 documente dintre cele mai semnificative, din arhivele mureșene și sibiene, multe necunoscute până acum cercetătorilor.

Un alt capitol, interesant și cu cărți meritorii, este cel format din lucrări monografice despre diferite localități ale județului, municipii, orașe și comune. Una dintre ele este chiar monografia județului Mureș, apărută în colecția **Județele patriei**, în 1980. Lucrarea răspundea unor comandamente politice ale vremii, dar are și multe pagini de istorie și istoria culturii, cel mai obiectiv și bine scris fiind capitolul de istorie. Două dintre lucrări se referă la municipiile Sighișoara și Târnăveni, ultima, **Târnăveni – repere culturale și istorice**, de poetul și publicistul Răzvan Ducan, ieșită nu demult de sub tipar, în contextul marcării a 725 de ani de la prima atestare documentară a localității. Monografia **Sighișoara**, apărută în 1982, autor Emil Giurgiu, se ghidează în linii generale după **Monografia județului Târnava-Mare** din 1943, îndeosebi în partea de

istorie, dar valorifică, în partea de istorie a culturii, și multe rezultate ale cercetărilor ulterioare, cum ar fi *Cetatea Sighișoarei*, din 1969, de profesorul Vasile Drăguț, și *Sighișoara oraș medieval*, 1957, de E. Dubowy, ca și studii despre Biserica din Deal și activitatea unor personalități sighișorene, societăți culturale și biblioteci.³⁴

Inedite și importante, în același timp, ni se par studiile monografice realizate de profesori ai locului despre comunele natale. Importante deoarece aceste cercetări parțiale și locale își validează valoarea prin sporul de informație pus în circulație. În acest sens ar fi de preferat să avem asemenea studii pentru fiecare din localitățile mai importante. Deocamdată avem destul de puține: *Sângeorgiu de Mureș* câteva volume dedicate revoluției de la 1848, bisericii ortodoxe și vieții religioase, învățământului și activității culturale, prin osârdia lui Ilarie și Emilia Opriș; *Săcalu de Pădure: Un cuib de istorie și viață românească*, de părintele Romulus Sever Todea; *Gurghiul*, care a beneficiat de contribuția cercetătorilor Teodor Chindea, autor al mai multor lucrări de acest gen, și Nicolae Lateș; *Sâmpetru de Câmpie*, acum apărută; *Lunca Bradului. Repere în timp*, de Simion Ilie Frandăș; *Băița. Repere istorice (1315-2001)*, de Toma Ceteraș, *Poarta* și *Bernadea*, toate cu multe informații despre învățământ, particularități de limbă, folclor și obiceiuri, scrise cu interes și dragoste, unele adevărate monografii ce respectă tehnica și metodologia de specialitate.³⁵

³⁴ Răzvan Ducan, *Târnăveni – repere culturale și istorice*, [Târgu-Mureș], Tipomur, [2003]; Răzvan Ducan, *Târnăveni – 725 de ani de istorie și devenire*. Carte-album, [Târgu-Mureș], Tipomur, [2003]; Emil Giurgiu, *Sighișoara*, București, Ed. Sport-Turism, 1982; V. Drăguț, *Cetatea Sighișoarei*, București, Ed. „Meridiane”, 1969; E. Dubowy, *Sighișoara – oraș medieval*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1957.

³⁵ Emilia Opriș, *Cronică ilustrată monografia localității Sângeorgiu de Mureș*, Târgu-Mureș, Casa de Editură Mureș, 1995; Ilarie Gh.Opriș, *Sângeorgiu de Mureș. Însemnări monografice*, Târgu-Mureș, Casa de Editură Mureș, 1996; Idem, *Sângeorgiu de Mureș. 150 de ani de la revoluția din 1848-1849*, f.l., Ed. Pax-Historica, 1999; Idem, *Sângeorgiu de Mureș. Biserica ortodoxă-consemnări*, f.l., Casa de Editură „Mureș”, 2001; Idem, *Sângeorgiu de Mureș. Activitatea culturală 1911-2001*, f.l., Casa de Editură „Mureș”, 2001; Toma Ceteraș, *Băița (1315-2001) Repere istorice*, f.l., Ed. „Tipomur”, [2001]; Simion Ilie Frandăș, *Lunca Bradului. Repere în timp*, f.l., Ed. „Tipomur”, [2002]; Teodor Chindea și Nicolae Lateș, *Contribuții la monografia județului Mureș „Gurghiul”*, Târgu-Mureș, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă Mureș, 1971; Romulus Sever Todea, *Săcalul de Pădure: Un cuib de istorie și viață românească*. Lucrare monografică îngrijită,

Lucrările unor istorici și critici literari, din țară și din Târgu-Mureș, formează un capitol aparte, complex și amplu, necesitând o abordare separată de mai mare întindere. E vorba de dicționare analitice, istorii literare, studii critice; cărți de interviuri literare, unele ale mureșenilor Iulian Boldea, Cornel Moraru, Anton Cosma, Nicolae Băciuș, Eugeniu Nistor, Valentin Borda. Chiar dacă multe au în obiectiv operele unor scriitori mureșeni contemporani sau idei și opinii ale acestora consemnate în interviuri, ele constituie pagini de istorie literară marcând o etapă importantă a demersului scriitoricesc. Lucrările fixează astfel valoarea unor opere, dar și însemnătatea autorului în epocă, raportate la o generație și un context cultural. Dintre acestea cel mai mult analizați sunt Ion Vlasiu, Ion Horea, Romulus Guga, căruia Cornel Munteanu îi închină un studiu monografic³⁶, Dan Culcer, Mihai Sin, Zeno Ghițulescu, Andrei Zanca, Radu Țuculescu, Aurel Pantea, Eugeniu Nistor sau criticii și eseștiți Mircea Muthu, Cornel Moraru, Anton Cosma și Al.Cistelean.³⁷

Am lăsat pentru încheiere o lucrare a lui Vasile Netea, *Folclorul și folcloriștii mureșeni*³⁸ pentru valoarea ei documentară și pentru că este întâia sinteză privind preocupările de folclor ale mureșenilor. Vasile Netea ne prezintă o reconstituire a folcloristicii mureșene de la primele preocupări de

prefațată și completată de Ilie Șandru, București, Ed. A.P.P., 2001; Ioan T.Radu, *Sâmpetru de Câmpie – străveche vatră de civilizație din Câmpia Transilvaniei*. Studiu monografic, [Casa de Editură Mureș, 2003].

La cererea unor primării, Biblioteca Județeană Mureș a întocmit Caiete documentare pentru alte localități, adevărate fișe monografice, cu reperi istorico-culturale: *Deda, străveche așezare din vatra românească*, 1993; *Sârmașu 670*, 1999; *Crăiești – 450*, 1999; *Ungbeni – 735*, 1999; *Nadeș – 700*, 2000; *Șăușa*, 2000. În aceste „reperi” se prezintă date istorice, ctitorii de biserici, școli, circulația vechilor cărți românești, principalele personalități ale locului, unele de interes național.

³⁶ *Romulus Guga – polifonia unei voci*, f.l., Ed. Tipomur, (1998)

³⁷ Rămânând doar la mureșeni, amintim: Nicolae Băciuș, *Oglinzi paralele – interviuri*, f.l., Ed. Ambasador, (1998); Idem, *Aproape departe – interviuri*, f.l., Ed. Tipomur, (2001); Idem, *Zonă liberă – interviuri*, publicistică, f.l., Ed. Tipomur, (2002); Eugeniu Nistor, *Nostalgia golfului*, f.l., Casa de editură „Mureș”, 1993; Anton Cosma, *Romanul românesc contemporan 1945-1985*, vol. I *Realismul*, București, Ed. Eminescu, 1988, vol. II *Materialismul*. Cu o *Bibliografie orientativă a romanului românesc apărut în țară între 1945-1989* întocmită de Ana Cosma și Dimitrie Poptămaș. Cuvânt înainte de Ela Cosma, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1998; Iulian Boldea, *Metamorfozele textului* (Orientări în literatura română de azi), Târgu-Mureș, Ed. „Ardealul”, 1996; Idem, *Scriitori români contemporani*, f.l., Ed. „Ardealul”, 2002.

³⁸ Târgu-Mureș, 1983.

culegere și analiză în domeniu, începând cu dr. Vasile Popp (1817) până în anul de tristă amintire 1940, structurată pe perioade, pe modalități de publicare, în periodice ori colecții, broșuri și volume. Lucrarea este un amplu „dicționar” analitic în desfășurare istorică, cu o bogată bibliografie, cu un scris care te cucerește la lectură.

Și doar un cuvânt de încheiere. Sperăm că „repedea ochire” asupra acestor lucrări de istorie a culturii mureșene sau cu abordare parțială a tematicii să vă fi creat o impresie cât de cât adevărată despre multitudinea lucrărilor dintr-un domeniu atât de vast, chiar dacă, în documentarea noastră, am scăpat unele dintre ele.

The Historiography of Romanian Culture from Mureș County

Abstract

A short survey over the historiography of Romanian culture from Mureș County is always necessary and seasonable because of the information it might offer. This time, we are taking into consideration only the books published on this matter and we leave the short articles from different newspapers for some other time.

It is obvious that such a history of cultural historiography began at the age of Școala Ardeleană and we have to mention from this period the valuable works of Petru Maior, Alexandru Papiu Ilarian and George Barițiu.

The period that followed the great Union is characterized by a powerful cultural raising and it marks the publishing of a large number of works, dedicated to the cultural history of Mureș County. In fact, the whole county brings its contribution to the cultural atmosphere that dominates the age. Everywhere in the county, a lot of cultural activities were organized and a lot of books were published on this matter. Their purpose is to emphasize the life and activity of the most important cultural personalities, but in the same time, the contribution of the most representative institutions, schools or places.

Cultural concerns were interrupted in the summer 1940, after the territorial casualties; the majority of Transilvanian intellectuals moved to some other territories, a large part even at Bucharest. Only after 1968 the history and cultural history books began to be published again. They are referring especially to historical monuments from Târgu-Mureș, such as: Cetatea medievală, Palatul Culturii etc. And the writers are among the most important history scholars: Grigore Ploeșteanu, Traian Dușa, Ioan Chiorean etc.

The development of university education, the setting-up of a socio-humanistic research institute, the publication of *Vatra* magazine represent the most important arguments in raising the interest in culture. Thus, we may say

that the 70's were very productive: a lot of books have been published, a lot of improvements can be observed concerning the themes, methods and historical conception.

The post-revolutionary age put into light a lot of works that have been written before 1990, but have not been published yet; the reasons are quite simple. We can also mention the publication of some series, such as: *Reghinul cultural*, *Caiete mureșene*, etc. or the annuals of different cultural institutions: *Libraria*, *Marisia*, *Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane "Gheorghe Șincai" Tg. Mureș* etc.

We also have to mention *Bibliografii mureșene*, edited by Biblioteca Județeană Mureș that includes everything that has been published in Mureș area and about Mureș area, up to our days.

A very special place is occupied by monographies not only about personalities, but concerning different towns or villages from Mureș County: Târnăveni, Sighișoara, Sângeorgiu de Mureș, Săcalu de Pădure etc.